

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา

เยาวชนเป็นผู้ที่มีบทบาทและมีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมของชาติ ในอนาคต โรงเรียนเป็นสถานที่สร้างกระบวนการเรียนรู้ให้แก่เด็กได้มีการพัฒนา ทั้งทางด้าน ร่างกาย จิตใจ สังคม และสติปัญญา เป็นบุคคลที่สามารถประสบความสำเร็จในชีวิตทำประโยชน์ ให้แก่ครอบครัว สังคมและประเทศชาติในอนาคตได้ นอกจากจะให้ความรู้ทางด้านวิชาการแล้ว โรงเรียนยังได้พยายามส่งเสริมทางด้านสุขภาพกายและจิตใจแก่เยาวชนอีกด้วย แต่เมื่อพิจารณา ถึงการดำเนินงานทางด้านสุขภาพของโรงเรียนที่ผ่านมาแล้ว แม้ว่าจะมีโครงการสุขภาพในโรงเรียน มาเป็นเวลานานแล้ว แต่ก็ไม่ได้มีข้อบ่งบอกว่าจะช่วยพัฒนาในเรื่องสุขภาพของเด็กได้อย่างแท้จริง การเรียนการสอนมุ่งเน้นที่การสอนเนื้อหาที่เป็นความรู้เป็นส่วนใหญ่ ผลปรากฏว่านักเรียนมีความรู้ เป็นอย่างดี แต่ก็ยังคงมีเด็กเป็นจำนวนมากที่มีพฤติกรรมสุขภาพที่ไม่ปลอดภัย และเสี่ยงต่อการ เกิดโรคภัยไข้เจ็บอยู่ เช่น การรับประทานอาหารที่มีไขมันมากเกินไปจนความจำเป็น การมีกิจกรรม ทางกายที่ไม่เพียงพอ การใช้สารเสพติด การขาดจิตสำนึกด้านความปลอดภัย เป็นต้น ทั้งนี้ เป็นเพราะว่ากระบวนการเรียนการสอนทางด้านสุขภาพที่ผ่านมาเป็นกระบวนการที่นักเรียนไม่ได้ มีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ เด็กเป็นฝ่ายรับข้างเดียว เมื่อเด็กมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนการสอนน้อย จึงไม่เกิดการตระหนักถึงความสำคัญของเรื่องที่เรียนซึ่งจะนำไปสู่การปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ ในชีวิตจริง

ปัจจุบันได้มีการเสนอแนวความคิดโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพขึ้นมา ซึ่งเป็นการดำเนินงาน ด้านสุขภาพในโรงเรียนแนวใหม่ ที่แตกต่างจากโครงการสุขภาพในโรงเรียนที่มีอยู่แต่เดิมแล้ว โรงเรียนส่งเสริมสุขภาพเป็นวิธีการดำเนินงานเพื่อพัฒนาขีดความสามารถของโรงเรียน เพื่อให้ โรงเรียนเป็นสถานที่ที่สมบูรณ์พร้อมสำหรับอยู่อาศัย ศึกษาเรียนรู้ และทำงาน ทำให้ทุกคนใน โรงเรียนมีสุขภาพดี เน้นบทบาทการมีส่วนร่วมของเด็กในกระบวนการเรียนการสอน เด็กจะเกิด การเรียนรู้ที่แท้จริง แต่เนื่องจากแนวคิดโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ เป็นแนวความคิดใหม่ที่ยังไม่เป็น ที่รู้จักกันแพร่หลาย จึงไม่ปรากฏชัดเจนว่าองค์กรทางด้านการศึกษาหรือโรงเรียนต่าง ๆ ได้มีการ ดำเนินงานตามแนวคิดโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพเพียงใด

โรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ เป็นกรอบแนวคิดที่องค์การอนามัยโลกได้เสนอแนะให้ประเทศต่าง ๆ ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาโรงเรียน มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ทุกคนในโรงเรียนมีสุขภาพดี นักเรียนสามารถเรียนรู้ได้เต็มตามศักยภาพ ส่งผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมายของการศึกษา (ศิริพร กัญชนะ, 2541) โรงเรียนส่งเสริมสุขภาพเป็นส่วนที่จะช่วยให้กิจกรรมส่งเสริมสุขภาพและสุขภาพศึกษาในโรงเรียนมีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น โดยจัดทำนโยบายระเบียบปฏิบัติ และโครงสร้างเกี่ยวกับโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพผนวกไว้ในกิจกรรมปกติของโรงเรียน ดังนั้น กิจกรรมของโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพจึงประกอบด้วยการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในเรื่องสุขภาพทั้งในและนอกหลักสูตร การจัดสิ่งแวดล้อมที่ปลอดภัยและเอื้อต่อสุขภาพ การจัดให้มีบริการสุขภาพที่เหมาะสม และการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชนในเรื่องการส่งเสริมสุขภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมสุขภาพแนวใหม่ได้ให้ความสำคัญต่อเรื่องการมีส่วนร่วมมาก เพราะในปัจจุบันมีเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การมีส่วนร่วมเป็นสิ่งจำเป็นที่จะทำให้ความพยายามทั้งหลายประสบความสำเร็จและมีความยั่งยืนได้

โรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ เป็นแนวคิดที่นำเอาวิธีการดำเนินงานการส่งเสริมสุขภาพแนวใหม่ที่ใช้กลยุทธ์ 5 ประการ ของกฎบัตรออตตาวาเพื่อการส่งเสริมสุขภาพ (The Ottawa Charter for Health Promotion) มาใช้เป็นพื้นฐานในการดำเนินงาน ปัจจุบันนี้เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า การดำเนินงานด้านส่งเสริมสุขภาพที่รวมเอากลยุทธ์ 5 ประการของกฎบัตรออตตาวาเพื่อการส่งเสริมสุขภาพ เป็นวิธีการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด องค์การ (Setting) ต่าง ๆ เช่น เมืองใหญ่ เมือง เทศบาลและชุมชน ตลาด โรงเรียน โรงพยาบาล สถานที่ทำงานเหล่านี้สามารถพัฒนาสุขภาพของบุคลากรให้มีสุขภาพดีด้วยการดำเนินงานตามกลยุทธ์ 5 ประการ ของกฎบัตรออตตาวาเพื่อการส่งเสริมสุขภาพทำให้เกิดเป็นเมืองส่งเสริมสุขภาพ โรงพยาบาล ส่งเสริมสุขภาพ โรงงานส่งเสริมสุขภาพ โรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ เป็นต้น (องค์การอนามัยโลก, 2541, หน้า 5)

แนวคิดการส่งเสริมสุขภาพแนวใหม่ประกอบด้วย กลยุทธ์ (Strategy) 5 ประการของกฎบัตรออตตาวาเพื่อการส่งเสริมสุขภาพ ดังต่อไปนี้

1. สร้างนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ (Build Healthy Public Policy)
2. สร้างสิ่งแวดล้อม ที่เอื้อต่อสุขภาพ (Supportive Environment for Health)
3. สร้างความเข้มแข็งให้กับกิจกรรมชุมชน (Strengthen Community Action)
4. พัฒนาทักษะส่วนบุคคล (Develop Personal Skills)
5. ปรับเปลี่ยนบริการสุขภาพ (Reorient Health Services) (สุรเกียรติ์ อาชานานุภาพ, 2541, หน้า 11 - 13)

สำหรับแนวคิดโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ ได้ปรับมาจากกลยุทธ์ 5 ประการของกฎบัตร ออกตาวา เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพการดำเนินงานของโรงเรียน โดยแยกกลยุทธ์ข้อ 3 การสร้างความเข้มแข็งให้กับกิจกรรมชุมชน เป็น 2 ข้อ คือ สิ่งแวดล้อมทางสังคม และความสัมพันธ์ของโรงเรียนกับชุมชน ดังนั้น องค์ประกอบของโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพจึงมี 6 ประการ คือ

1. นโยบายสุขภาพ
2. สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ
3. สิ่งแวดล้อมทางสังคม
4. ความสัมพันธ์ของโรงเรียนกับชุมชน
5. การพัฒนาทักษะส่วนบุคคลด้านสุขภาพ
6. บริการสุขภาพในโรงเรียน (อนุวัฒน์ ศุภชุติกุล, 2541ก, หน้า 5)

การดำเนินงานเพื่อให้เกิดกิจกรรม 6 ประการของโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพได้นั้น จะต้องเป็นการเคลื่อนไหวของทุกคนที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนผลักดันให้เกิดขึ้น ไม่ใช่มีใครคนใดคนหนึ่งเป็นผู้กำหนดให้ แต่เป็นกระบวนการที่ทุกคนร่วมกันในลักษณะเป็นหุ้นส่วนหรือภาคี แล้วระดมความรู้ ประสบการณ์ ความคิดเห็นของทุกคน มาอภิปรายถกเถียงกันในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่กระทบต่อชีวิต และความเป็นอยู่ด้วยจิตสำนึกของความเป็นประชาสังคมจนได้ข้อสรุปแล้ววางแผนจัดการเพื่อให้เกิดสิ่งที่พวกเขาต้องการให้เกิดขึ้น เช่น นโยบายเพื่อสุขภาพ สิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพ

เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า สิ่งที่จะทำให้การรวมตัวกันมีความเข้มแข็ง และพัฒนาจนประสบผลสำเร็จได้อย่างยั่งยืนได้นั้น คนในองค์กรจะต้องมีจิตสำนึกของความเป็นประชาสังคม หรือ Civil Society ความเป็นประชาสังคมจึงเป็นการรวมตัวกันของกลุ่มคนด้วยความรัก ความเอื้ออาทร เคารพและยอมรับในความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เพื่อเรียนรู้หรือแก้ไขปัญหาที่เผชิญอยู่ร่วมกัน

การส่งเสริมสุขภาพหรือโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ เป็นกระบวนการทางสังคมที่ครอบคลุมกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในระดับที่เพิ่มทักษะความสามารถในด้านต่าง ๆ ของแต่ละบุคคลไปจนถึงกิจกรรมระดับองค์กร ชุมชน และระดับการรวมพลังทางสังคม โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนและความเป็นประชาสังคม ซึ่งความเป็นประชาสังคม หรือการสร้าง ความเข้มแข็งแก่ชุมชน จัดเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุดในการส่งเสริมสุขภาพแนวใหม่

ดังนั้น ถ้าโรงเรียนต่าง ๆ ต้องการดำเนินงานตามแนวคิดโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ ให้ประสบผลสำเร็จ โรงเรียนก็ต้องมีการดำเนินงานให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนเกิดจิตสำนึกของความเป็นประชาสังคม ซึ่งหมายถึงทั้งครู นักเรียน มารวมตัวกันในลักษณะเป็นหุ้นส่วนหรือ

ภาคี เกิดเป็นกลุ่มต่าง ๆ กระจายอยู่ในโรงเรียน โดยได้รับการสนับสนุนจาก ผู้ปกครอง วัด ชุมชน หน่วยงานด้านสุขภาพ ฯลฯ สิ่งสำคัญจะต้องเป็นการรวมตัวกันด้วยความรัก ความเอื้ออาทร เคารพในความคิดเห็นซึ่งกันและกันเพื่อที่จะเรียนรู้ร่วมกัน หรือแก้ไขปัญหาที่เผชิญอยู่

จากการสำรวจเบื้องต้นด้วยการสอบถามและทบทวนเอกสาร พบว่า ครูและนักเรียน ในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดเชียงใหม่ มีความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่อง การส่งเสริมสุขภาพไม่ชัดเจน ซึ่งส่วนใหญ่ยังมีความเข้าใจว่า การส่งเสริมสุขภาพเป็นเพียง ปฏิบัติการด้านสุขภาพส่วนบุคคล เป็นความรับผิดชอบส่วนบุคคล เช่น การออกกำลังกาย การรับประทานอาหารที่ถูกหลักอนามัย เป็นต้น อันเป็นความเข้าใจที่ยังคลาดเคลื่อนจาก ความหมายของการส่งเสริมสุขภาพที่แท้จริง ซึ่งหมายถึงกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม มุ่งที่ สุขภาพของประชาชนหรือชุมชน เป็นความรับผิดชอบร่วมกันของสังคม ส่งเสริมการมีส่วนร่วม ของชุมชนโดยใช้กลยุทธ์ 5 ประการตามกฎหมายรับรองตราว่า เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม โรงเรียนต่าง ๆ ก็ได้มีนโยบาย และการดำเนินงานตามกิจกรรมต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับแนวคิดโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ เช่น โครงการโรงเรียนสีขาวที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ โรงเรียนในสังกัดกรมสามัญศึกษา ปลอดจากอบายมุขทั้งด้านสิ่งเสพติด สิ่งยั่วยุทางกามารมณ์ การพนัน และการทะเลาะวิวาท

นอกจากนี้ กระบวนการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนสำคัญที่สุด กำลังได้รับความสนใจใน วงการศึกษา มีการส่งครูเข้ารับการอบรม และมีเอกสารข้อมูลข่าวสารให้ครูได้ศึกษาในเรื่อง เหล่านี้เป็นระยะๆ ซึ่งกระบวนการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนสำคัญที่สุด มีหลักการที่สอดคล้องกับ กระบวนการสร้างพลังอำนาจให้กับคนเรา หรือความเป็นประชาสังคมของการส่งเสริมสุขภาพ นั้นเอง สิ่งเหล่านี้ น่าจะเป็นองค์ประกอบที่จะช่วยให้โรงเรียนต่าง ๆ พัฒนาเป็นโรงเรียนส่งเสริม สุขภาพได้

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานว่า โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัด กรมสามัญศึกษา ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ มีการดำเนินงานที่สามารถก้าวไปสู่การเป็น โรงเรียนส่งเสริมสุขภาพได้หรือไม่เพียงใด

สำหรับเหตุผลที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาการดำเนินงาน ของโรงเรียนในเขตอำเภอเมือง เนื่องจากการศึกษาเบื้องต้นพบว่า โรงเรียนกาวิละวิทยาลัย ได้มีการพัฒนาเข้าสู่การเป็นโรงเรียน ที่มีมาตรฐานระบบการจัดการสิ่งแวดล้อม (ISO 14001) ซึ่งหมายถึง ระบบการจัดการทางด้าน สิ่งแวดล้อมที่มีโครงสร้าง หน้าที่ความรับผิดชอบ วิธีการ กระบวนการที่ชัดเจน และมีทรัพยากร อย่างเพียงพอในการดำเนินการ ส่วนโรงเรียนวัฒโนทัยพายัพ และโรงเรียนอื่น ๆ ก็ได้มีการ

เตรียมการเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษารองรับการปฏิรูปการศึกษาของประเทศไทย ซึ่งยึดหลักว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด และจะเริ่มดำเนินการอย่างเต็มที่ในปี พ.ศ.2545 ทั้งมาตรฐานระบบการจัดการสิ่งแวดล้อม (ISO 14001) และการปฏิรูปการศึกษา เป็นกระบวนการที่เน้นการมีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็งของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง จึงน่าจะเป็นการดำเนินงานที่เอื้อให้เป็นโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพได้

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษาถึงการดำเนินงานของโรงเรียนมัธยมศึกษาที่เอื้อต่อการเป็นโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ

ขอบเขตการศึกษา

ขอบเขตประชากร

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษากับประชากรคือนักเรียนและครูในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ที่เรียนและสอนอยู่ในปีการศึกษา 2542 ทั้งหมด 4 โรงเรียน

ขอบเขตเนื้อหา

การดำเนินงานของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ที่เอื้อต่อการเป็นโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ ในด้านนโยบายสุขภาพ การจัดการสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ สิ่งแวดล้อมทางสังคม ความสัมพันธ์ของโรงเรียนกับชุมชน การพัฒนาทักษะบุคคลด้านสุขภาพ และการบริการสุขภาพในโรงเรียน

นิยามศัพท์เฉพาะ

โรงเรียนมัธยมศึกษา หมายถึง โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 4 โรงเรียน ประกอบด้วยโรงเรียนดังต่อไปนี้

1. โรงเรียนยุพราชวิทยาลัย
2. โรงเรียนวัฒโนทัยพายัพ
3. โรงเรียนกาวิละวิทยาลัย
4. โรงเรียนหอพระ

การส่งเสริมสุขภาพ หมายถึง กระบวนการเพิ่มความสามารถของคนเราในการควบคุมดูแล และพัฒนาสุขภาพของตนเองให้ดีขึ้น โดยอาศัยกลยุทธ์ 5 ประการของกฎบัตรออกตาวาเพื่อการส่งเสริมสุขภาพ ซึ่งประกอบด้วย

1. สร้างนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ
2. สร้างสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพ
3. สร้างความเข้มแข็งให้กับกิจกรรมชุมชน
4. พัฒนาทักษะส่วนบุคคล
5. ปรับเปลี่ยนบริการสุขภาพ

โรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ หมายถึง การดำเนินงานด้านสุขภาพในโรงเรียน ในความหมายของการส่งเสริมสุขภาพ โดยได้แยกกลยุทธ์ข้อ 3 ออกเป็น 2 ข้อ คือ การสร้างความเข้มแข็งให้กับกิจกรรมชุมชน ให้เป็นสิ่งแวดล้อมทางสังคม และความสัมพันธ์ของโรงเรียนกับชุมชน ดังนั้นองค์ประกอบของโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพจึงมี 6 ประการ คือ

1. นโยบายสุขภาพ
2. สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ
3. สิ่งแวดล้อมทางสังคม
4. ความสัมพันธ์ของโรงเรียนกับชุมชน
5. การพัฒนาทักษะส่วนบุคคลด้านสุขภาพ
6. บริการสุขภาพในโรงเรียน

ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา

1. ได้ทราบว่าโรงเรียนมัธยมศึกษา สามารถดำเนินการให้เป็นโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพได้
2. ได้ทราบว่า กระบวนการจัดการเรียนการสอน ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ซึ่งจะประกาศใช้ในปี พ.ศ.2545 จะส่งผลให้โรงเรียนทุกแห่งต้องเป็นโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ
3. ได้ทราบเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษา ในการพัฒนาโรงเรียนให้เป็นโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ
4. ได้ทราบว่า การให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในมิติทางจิตใจหรือจิตวิญญาณเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่จะช่วยให้โรงเรียนมัธยมศึกษาสามารถก้าวไปสู่การเป็นโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพได้